

ГОСТЬОВА ЛЕКЦІЯ (ТЕЗОВИЙ ВИКЛАД) З АКТУАЛЬНИХ ПИТАНЬ РЕГУЛЮВАННЯ ВЖИВАННЯ ПСИХОАКТИВНИХ РЕЧОВИН

Запрошений лектор: Олександр ЗАМОШЕЦЬ

*Матеріал взято з попередніх авторських напрацювань
(з максимальним збереженням авторської подачі)*

План

- 1. Історичні та культурні аспекти взаємовідносин людини з стимуляторами.**
- 2. Контролюючі органи, відповідальність.**
- 3. Що таке допінг, види.**
- 4. Спортсмени, які мали проблеми з допінгом.**

1. Історичні та культурні аспекти взаємовідносин людини з стимуляторами

Наші давні предки жили як мисливці-збирачі та зібрали значну інформацію про фармакологічні рослини. Чоловік, чиє заморожене тіло було знайдено в Альпах у 1991 році, жив близько 3300 років до нашої ери і носив у своїй сумці дорожню аптечку, що містила грибок з антибактеріальними та кровоспинними властивостями. Після переходу до скотарського способу життя люди, вочевидь, спостерігали вплив психоактивних рослин на свої отари. За переказами, ефіопські жерці почали обсмажувати та варити кавові зерна, щоб не спати протягом ночей молитов, після того, як пастух помітив, як його кози граються після годування кавовими кущами.

Наша схильність до психоактивних речовин, що викликають залежність, засвідчена в найдавніших записах про людство. Історично психоактивні речовини використовувалися у релігійних церемоніях жерцями; у медичних цілях; або масово, як товари першої необхідності, широкими верствами населення соціально схваленим чином. Домінуючі моделі вживання змінювалися залежно від епох та місць. Важливим параметром був ступінь акультурації наркотику. Наприклад, рослини Нового Світу, як от тютюн (нікотин) та кока (кокаїн), є відносними новачками у Старому Світі. І навпаки, мак (опій) та коноплі (канабіс) родом з Євразії.

Не лишався осторонь цих процесів і такий різновид соціального життя як спорт. З давніх давен спортсмени застосовували різноманітні речовини задля покращення спортивних результатів, і ця практика триває й дотепер. У спорті така поведінка зазвичай називається шахрайством й існує стільки ж, скільки власне і сам спорт.

Отже, допінг у спорті сягає своїм корінням у сиву давнину, коли спортсмени застосовували психоактивні речовини для покращення своїх результатів на перших Олімпійських іграх у Давній Греції. З моменту заснування змагань у 776 році до нашої ери історики писали про такі речовини, зокрема й харчові добавки для покращення фізичної витривалості спортсменів.

У 700 році до нашої ери існувало чітке усвідомлення, що підвищений рівень тестостерону підвищить спортивну продуктивність. За відсутності шприців чи гормонів у рідкій формі для ін'єкцій, спортсмени насичувалися серцями та яйцями тварин і птахів. Під час Олімпійських ігор у III столітті до нашої ери спортсмени намагалися покращити свої спортивні результати за

допомогою грибів. Філострат повідомляв, що лікарі значно допомагали спортсменам у підготовці до ігор, а кухарі готували хліб зі знеболювальними властивостями. У I столітті нашої ери грецькі бігуни вживали трав'яний напій, щоб досягти пікової продуктивності під час змагань на витривалість.

При цьому за допінг карали на стародавніх Олімпійських іграх у Греції, якщо спортсменів ловили на шахрайстві. Їм фактично забороняли змагатися, а їхні імена часто вирізьблювали на камені та розміщували на доріжці, що вела до стадіону. Таким чином, їхній проступок ставав публічно відомим.

Донині кам'яні постаменти вистилають вхід до Олімпійського стадіону в Олімпії (Греція), місці проведення стародавніх Ігор (776 р. до н. е. – 394 р. н. е.). Під час цих Ігор на постаментах стояли зани – бронзові статуї Зевса в натуральну величину. Зани були розміщені там не на честь великих спортсменів того часу. Натомість їхньою метою було покарати назавжди спортсменів, які порушували олімпійську політику.

Шахраям довічно забороняли брати участь в Олімпійських іграх. На кожному п'єдесталі було написано ім'я спортсмена-порушника, його провину та імена членів його родини. Статуї також служили нагадуванням спортсменам про той день, коли їм доводилося проходити повз них дорогою на стадіон, щоб змагатися перед сорока тисячами глядачів.

Примітно, що майже 2 тис. років знадобилось для наступного великого прориву у спортивному допінгу. Швидкий розвиток медицини наприкінці 19 століття спричинив «значне зростання використання наркотиків та інших речовин для покращення результатів», з головним акцентом на стимуляторах як **ергогенних засобах** – засобах, які при вживанні можуть підвищити силу, витривалість, відновлення, склад тіла або рівень енергії спортсмена, що призводить до покращення продуктивності та переваги над конкурентами. Наприклад, суміш екстракту листя коки та вина широко використовувалася французькими велосипедистами, а олімпійський чемпіон з марафону 1904 року Томас Хікс переміг за допомогою двох – тоді легальних – доз стрихніну. У цей період «суміші стрихніну, героїну, кокаїну та кофеїну широко використовувалися спортсменами, і кожен тренер чи команда розробляли свої власні унікальні секретні формули» – те, що «вважалося стандартною практикою, відкрито...».

І тільки в 1928 році було зроблену першу спробу навести лад у цій справі, коли Міжнародна аматорська легкоатлетична федерація (IAAF) вперше заборонила практику вживання речовини для покращення результатів.

Невдовзі цей приклад наслідували інші міжнародні спортивні федерації. Однак належні допінг-тести не проводилися ще сорок років. Першими спортивними федераціями, які проводили допінг-тести на своїх відповідних чемпіонатах світу у 1966 році, були Міжнародний союз велосипедистів UCI, Міжнародна асоціація легкоатлетичних федерацій IAAF (WA) та Міжнародна федерація футболу FIFA.

2. Контролюючі органи, відповідальність

Переломним моментом у ставленні до допінгу стали 60 роки минулого століття. Смерть двох гонщиків з амфетаміном у організмі – данця Кнуда Енемарка Єнсена на Олімпійських іграх 1960 року та британця Тома Сімпсона під час Тур де Франс 1967 року – нарешті спонукала спортивні органи вжити певних змістовних заходів. Наслідки смерті Сімпсона була величезними – це була перша смерть від допінгу, яку показали по телебаченню. Що спричинило значний тиск на Міжнародний олімпійський комітет (МОК), щоб він запровадив програми допінг-контролю, що й було зроблено в 1967 році.

У 1976 році було розроблено першу надійну процедуру тестування на анаболічні стероїди. У 1998 МОК скликав Першу Всесвітню конференцію з питань допінгу в спорті, започаткувавши створення першого у світі незалежного міжнародного антидопінгового агентства. Створене в листопаді 1999 року «для захисту спортсменів, просування цінностей чистого спорту та збереження духу спорту на міжнародному рівні», WADA зараз користується «майже одностайною підтримкою країн світу» та оприлюднює Всесвітній антидопінговий кодекс.

Всесвітній антидопінговий кодекс є основним документом, який гармонізує політику, правила та положення щодо боротьби з допінгом у спортивних організаціях та серед державних органів у всьому світі. Він є суголосним з вісьмома міжнародними стандартами, метою яких є сприяння узгодженості між антидопінговими організаціями в різних сферах.

Заборонений список WADA. Офіційний текст Забороненого списку у 2022 році було підготовлено Всесвітнім антидопінговим агентством (ВАДА) і опубліковано на його офіційному сайті 2022 List of Prohibited Substances and Methods (List). Заборонений список є одним із Міжнародних стандартів ВАДА, де перелічено речовини та методи, заборонені до використання в змагальний та позазмагальний період.

Україна. Контролюючим органом є Національний антидопінговий центр, який формує і реалізує антидопінгову програму України. Закон України «Про антидопінгову діяльність у спорті» (2022) визначає правові та організаційні засади здійснення антидопінгового контролю в Україні, участі відповідних закладів, установ та організацій у профілактиці, запобіганні застосуванню та поширенню допінгу у спорті.

Служба безпеки України та центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сферах забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку здійснюють у межах їх компетенції заходи із запобігання, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень, пов'язаних із примусом до вживання чи використання речовин та методів, зазначених у Забороненому списку, злочинною діяльністю у сфері обігу допінгу та іншими протиправними діями, що безпосередньо створюють загрозу інтересам України.

Санкції до окремих осіб: дискваліфікація результатів змагань, під час яких сталося порушення антидопінгового правила.

Наслідки для командних видів спорту: якщо більше двох членів команди в командних видах спорту порушили антидопінгові правила під час спортивного заходу, то організатор спортивного заходу повинен накласти відповідну санкцію на команду (наприклад, зняття зароблених балів, дискваліфікація із спортивних змагань або спортивного заходу або іншу санкцію).

Крім того, може розглядатися питання доцільності фінансування національної спортивної федерації або застосуватись інші заходи нематеріального характеру за недотримання національними спортивними федераціями антидопінгової політики і Правил.

Кримінальна відповідальність: згідно з Кримінальним Кодексом України (ст. 323).

3. Що таке допінг, види

Вважається, що слово «допінг» походить від голландського слова «door», що означає в'язкий опійний сік. Раннє визначення, запропоноване Радою Європи, звучало так: «введення будь-якими засобами... речовини, чужорідної для організму, або аномальної кількості фізіологічних речовин з єдиною метою штучного та несправедливого покращення індивідуальних результатів у змаганнях».

Допінги – це психоактивні, ендокринні та ін. речовини чи методи, що здатні штучно підвищувати працездатність і нівелювати відчуття втоми, у зв'язку з чим вони були внесені до переліку заборонених для використання спортсменами.

Класифікація засобів допінгу в спорті.

Стимулятори – засоби, які діють на мозок, тимчасово стимулюючи як фізичну, так і психічну діяльність організму, сприяють концентрації на час, знижують відчуття втоми (амфіфеназол, амінепін, амфетамін, ефедрин, кокаїн, фепкамфамін, мезокарб, піпрадол, тербуталін та ін.); мають численні побічні ефекти (звикання, аритмія, тремори, психічні розлади тощо); легко виявляються у випадку проведення обстеження відразу після прийняття.

Наркотичні анальгетики – різновид сильнодіючих знеболюючих засобів (морфін, метадон, петидин, героїн, декстроморамід, декстрапропаксифен, пентазоцин тощо); мають численні побічні ефекти (звикання, втрата рівноваги і концентрації, захворювання шлунково-кишкового тракту); виявляються в організмі протягом трьох місяців після вживання.

Анаболічні стероїди – природні або штучні препарати, дія яких аналогічна до чоловічого гормону тестостерону, тобто викликають агресію, посилюють відчуття змагальності і жаги до перемоги (Нандролон, тетрагідрогестрион, станозолол, андростенедіон, дегідроепіандростерон клостебол, метандієнон, флюоксімістерон, метенолон, оксандролон; та агоністи бета-адренорецепторів: кленбутерол, сальбутамол, тербуталін, сальметерол, фенотерол); побічні ефекти, як фізіологічні (ураження внутрішніх органів, напр. нирок, психічні (підвищена агресивність), так і комбіновані (імпотенція); у жінок також розвиток чоловічих рис, так звана маскулінізація; стероїди залишаються в організмі протягом 6 місяців (в залежності від застосовуваного препарату) і легко виявляються в сечі.

Діуретики – препарати, які виводять із організму рідину (ацетазоламід, буметанід, хлорталідон, етакринова кислота, фуросемід, гідрохлортіазид, манітол, спіронолактон, тріматерен та схожі речовини); вживаються для швидкої втрати ваги або для виведення з організму інших допінгових засобів; до побічних ефектів слід занести можливе обезводнення організму і ураження нирок; виявляються легко за результатами тесту.

Пептидні гормони та їхні аналоги – речовини, що продукує сам організм для контролю певних функцій, зокрема збільшення росту, збільшення кількості кров'яних тілець, зменшення відчуття болю тощо та їхні штучні аналоги, які стимулюють нарощення м'язової маси, дозволяють швидко поновлюватись після тренувань і змагань (гормони росту, еритропоєтин, кортикотрофін). Вживання гормонів росту призводить до порушення нормального росту, еритропоєтин здатен викликати згущення крові, що може спричинити серцево-судинні захворювання. Виявлення в організмі штучно введених гормонів у ході звичайних аналізів є доволі затратним і складним.

Заборонені методи.

Допінг крові – штучне введення в організм спортсмена (часто у видах спорту на витривалість, тобто у бігунів, плавців, велосипедистів та ін.) крові, еритроцитів або плазми, щоб посилити здатність організму засвоювати кисень, в тому числі і у формі додаткових переливань крові; здатне викликати загустіння крові, порушення кровообігу, ураження нирок тощо; фактично неможливо виявити під час аналізів.

Фармакологічні, хімічні і фізичні маніпуляції – різноманітні методи й засоби для спотворення аналізів сечі (катетеризація, затримка утворення сечі) і крові, які дозволяють приховати в їхніх результатах інші допінгові засоби (бромантан, епітестостерон). Побічні

ефекти або незначні, або недостатньо вивчені. Виявляються в ході спеціальних аналізів (аналіз на епітестостерон), імовірність виявлення маніпуляцій, передусім фізичних, цілком залежить від пильності фахівців, які здійснюють допінг-контроль і тести на вживання допінгу.

4. Спортсмени які мали проблеми з допінгом (окремі факти)

Пеп Гвардіола (Брешия), 2001 рік.

Дієго Марадона (футбол) (Наполі), 1991 рік, (Бока Хуніорс), 1994 рік.

Бен Джонсон (легка атлетика) – 3 роки він виграв стометрівку на Чемпіонаті світу з легкої атлетики 1987 року та на літніх Олімпійських іграх 1988 року, але був дискваліфікований за допінг і позбавлений золотих медалей.

Ленс Армстронг (велоспорт) – пожиттєво виграв «Тур де Франс» 7 раз

Українські спортсмени, що отримували позитивний тест на допінг:

Одна з найгучніших подій 2025 року в легкій атлетиці – позитивний тест на допінг в української стрибунки Марини Бех-Романчук.

У 2024 року відсторонення отримав штовхальник ядра Роман Кокошко, який пропустив три допінг-тести.

Найгучніша історія в українському тенісі – відсторонення Даяни Ястремської у листопаді 2020 року. Ястремській вдалося виграти суд та довести ненавмисне вживання допінгу, попри це, вона перебувала поза тенісом пів року.

Дискваліфікації та позбавлення олімпійських нагород:

У 2012 році металника ядра Юрія Білоного позбавили "золота" Афін-2004.

Повернула олімпійську "бронзу" через провалений тест на допінг і призерка ігор у Пекіні, п'ятиборка Вікторія Терещук.

Олімпійський чемпіон 2016 року у гімнастиці Олег Верняєв отримав дискваліфікацію на 4 роки за позитивний допінг-тест.

Важка атлетика – один з видів спорту, в якому Україна впродовж кількох десятирічч мала дискваліфікації спортсменів. Серед гучних справ – позитивний тест на допінг: Наталія Давидова (бронзова медаль, Пекін 2008), Олексій Торохтій (олімпійський чемпіон, Лондон 2012), Ольга Коробка (дворазова абсолютна в окремих видах та у двоборстві чемпіонка Європи (2006, 2007), рекордсменка Європи в поштовху (164 кг), бронзовий призер чемпіонату світу в двоборстві та в окремих вправах (2006) - у лютому 2012 року була дискваліфікована на чотири роки за вживання допінгу).

Футбол: дискваліфікації Олександра Рибки та Даріо Срни (Шахтар), Артема Бєсєдіна (Динамо), Сергія Нагорняка (Дніпро), і в 2024 році – Михайла Мудрика (Челсі).